

Отримано
15.06.2025 р.
Голова спеціалізованої
вченої ради
О.Є. Бондарев
ДФ 26.133.093

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.093
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
головному науковому співробітникові
кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Олені БОНДАРЕВІЙ

Відгук

офіційного опонента **Горболіс Лариси Михайлівни**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка про дисертацію Михайла Ярославовича Пилинського «**Концепт СВОБОДА у художній літературі США і України**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність дисертаційної роботи зумовлена чинним позиціонуванням у сучасному культурному просторі літературного тексту як структури, що художньо презентує форми виявлення свободи, апелює до таких важливих для громадянського суспільства понять, як державність, ментальність, національна самобутність, незалежність. Українська й американська поезія у рецензованій роботі є самодостатнім фактичним матеріалом для дослідження концепту СВОБОДА, що в сучасному літературознавчому дискурсі подосі висвітлений фрагментарно.

2. Наукова новизна результатів дослідження (теоретичних та/або експериментальних). Новизна результатів дослідження М. Пилинського полягає в системному підході до осмислення концепту СВОБОДА в ранньоамериканській патріотичній ліриці та сучасній українській війсьній поезії, що реалізується в кількох аспектах: 1) порівняльному – з'ясування типологічних та індивідуально-авторських особливостей вираження поняття СВОБОДА в ліричних творах США та України, написаних під час воєн за незалежність (1765 – 1783/1812 – 1815 рр. і 2014 – 2024 рр. відповідно); 2) інтерпретаційному – виявлення й з'ясування змістового наповнення концепту СВОБОДА в обраних для студіювання поетичних творах українських і американських письменників, осмислення поетологічних рис двох відмінних поетичних систем, арсенал художніх засобів і прийомів, що формують уявлення про свободу відповідно до особливостей епохи, ментальних та мовних картин світу; 3) контекстуальному – студіювання специфіки художнього моделювання концепту СВОБОДА в українській і американській поезії, у контексті національних та світових літературних традицій, із урахуванням історичних умов; 4) міждисциплінарному – обґрунтування ключових позицій дисертації з апелюванням до філософії, політичних теорій, психології, релігієзнавства, що увиразнюють змістові

кордони наукової роботи, напрямки реалізації мети, а також перспективи дослідження.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення роботи полягає в тому, що М. Пилинський окреслює еволюцію, розкриває семантичні та поетологічні особливості концепту СВОБОДА в українській та американській поезії, означає методологічні перспективи міждисциплінарних досліджень. Практичне значення полягає в широкому застосуванні матеріалів дисертації в освітньому просторі, під час написання навчальних посібників і підручників із компаративістики, з історії американської, української літератур.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення дисертації належно описані й сформульовані завдяки застосуванню міждисциплінарного та контекстуального підходів, що важливо для формування сучасного наукового дискурсу. Висновки до розділів відображають зміст структурних частин. Викладовий матеріал розділів також містить лаконічні висновки-наголоси, що виконують роль координаторів генеральної ідеї дослідження, у яких зосереджені думки, важливі для реалізації мети. Загальні висновки аргументовані, відповідають завданням і констатують, що концепція СВОБОДА має глибоку філологічну та політико-філософську динаміку як у західній, так і в українській літературних традиціях. Запропонована в дисертації інтерпретація концепту СВОБОДА в художній літературі США і України обґрунтована завдяки залученню достатньої для формування глибоких висновків та узагальнень кількості літературних текстів та їх осмислення в широкому культурно-історичному контексті.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Сформульовані у дисертації завдання відповідають темі й меті, корелюють із розділами дослідження. Ефективному застосуванню комплексного підходу до реалізації мети й завдань роботи сприяли обрані й описані у вступі дисертації методи. Поставлені в роботі завдання виконані.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Основні аспекти роботи викладені в 6 одноосібних наукових працях: із них 3 – статті у фахових виданнях України, 2 – публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації, 1 – тези. Публікації присвячені різним аспектам порушених у дисертації проблем.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертація М. Пилинського складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Вступ містить необхідні для роботи такого типу рубрики. У цій структурній складовій роботи на с. 13 обґрунтовано доцільність обрання матеріалу дослідження – поезії в американській та

українській літературах із активним залученням письменниками концепту СВОБОДА.

У розділі 1 на основі праць українських і зарубіжних дослідників зауважено складну й суперечливу природу концепту і наукового знання про нього, описано термінологічну специфіку концепту СВОБОДА, осмислено концепт СВОБОДА в національних поетичних традиціях. М. Пилинському вдалося зібрати, систематизувати, проаналізувати й порівняти значний масив фактичного матеріалу, наприклад, від українських фольклорних традицій – до літератури ХХ ст., фіксуючи специфічне й новаторське у художньому потрактуванні свободи в українській літературі, з векторизацією у політичну та екзистенційну сфери. Перелік текстів, слушний коментар, належні узагальнення ілюструють, по-перше, динаміку змістового наповнення концепту СВОБОДА в українській і американській літературі – «поступовий перехід від прагматичного до ідеологізованого осмислення свободи, що віддзеркалює історичний шлях обох культур до утвердження людської автономії та національної ідентичності» (с. 57); по-друге, уміння дисертанта бачити проблему в діяхронії. Цей матеріал підкреслює актуальність теми і засвідчує сформовані вміння М. Пилинського оперувати науковими джерелами, аргументовано висловлювати свої думки. У цьому розділі також зауважено про специфіку потрактування свободи в англомовній та українській поетичних традиціях із урахуванням суспільно-політичних та культурних реалій.

У розділі 2 дисертант на основі ретельно підібраних літературних текстів висвітлює культурно-філософські передумови концепту СВОБОДА у поезії Американської революції та Війни 1812 року, в патріотичній ліриці США другої половини XVIII – початку XIX ст. Застосований М. Пилинським хронологічний підхід до викладового матеріалу цього розділу сприяв аналізу, обґрунтованому коментуванню, характеристиці жанрової специфіки й рис дидактизму, виявленню політичних імперативів та особливостей застосування інтердисциплінарних конструкцій в образах для студіювання творів, засвідчив уміння дисертанта фахово працювати з літературними й історичними фактами, позиціонувати художній текст як органічну ланку літературного процесу, виразника суспільного життя, а свободу як складний художній конструкт. Дисертант аргументовано доводить, що «поетичний дискурс доби становлення американської нації ґрунтується на синтезі культурних, політичних, філософських та релігійних парадигм» (с. 110), що «у ранньоамериканському контексті свобода мислиться не лише як історично обґрунтована цінність, а ще як конструктивний принцип творення національної державності» (с. 110). Концепт СВОБОДА, як його художньо відтворено у поезії, за спостереженням дисертанта, включає кілька ключових аспектів: свобода як природне право; свобода від тиранії та рабства; свобода для самоуправління; свобода, пов'язана з моральністю; персоніфікація свободи; свобода і закон тощо.

У розділі 3, студіюючи художні моделі СВОБОДИ в сучасній українській ліриці, М. Пилинський апелює до текстів понад 50 авторів (із друкованих збірок, антологій чи текстів, видрукованих у різних медіа і соціальних мережах Facebook чи Telegram). Цей розділ засвідчив не лише цілеспрямовану роботу дисертанта у виявленні текстів для студіювання, але і ретельність та об'єктивність в їх опрацюванні. Матеріал характеризується науковою щільністю, динамічністю систематизованих ідей та узагальнень, що розгортаються поетапно, не повторюються. Для М. Пилинського, як засвідчує дослідження, немає дрібниць, маловартісних художніх деталей чи незручних цитат у літературних текстах, він володіє сформованим умінням «прочитати» підтекст, дешифрувати авторську позицію, виявити й прокоментувати значимість інтертекстуальних конструктів. Підрозділ про специфіку художнього моделювання концепту СВОБОДА у творах Б. Гуменюка й П. Вишебаби є важливим доповненням, своєрідним дослідницьким майданчиком, що транслює детальний аналіз тестів митців (на цій дослідницькій платформі, звісно, могли бути презентовані й твори інших поетів). На основі опрацювання численних текстів про російсько-українську війну дослідник потрактовує СВОБОДУ як фундаментальну онтологічну категорію, тісно пов'язану з екзистенційним вибором, національною гідністю; удається до порівняльних аспектів – із творами зарубіжних і українських письменників (наприклад, Данте Аліг'єрі, Т. Шевченка, І. Франка, Олександра Олеся), і з огляду на тему дисертації, з текстами американської літератури, зауважуючи спільне і відмінне (с. 120, 130, 199).

Рецензована дисертація містить коментарі, що можуть бути розгорнуті та доповнені (можливо, й дещо переглянуті), тобто є перспективними для подальших студій національної самобутності української літератури початку ХХІ ст. Скажімо, виголошені М. Пилинським на с. 126-133 та у висновках думки про втрату віри в Бога, позбавлення Бога сакральної винятковості, коли українські письменники «вписуть Його (Бога. – Л. Г.) у горизонт світських зусиль, поряд із волонтерами – як рівного серед рівних» (с. 128), як воїна на полі бою, а також думка про те, що «Бог іноді асоціюється із буденною людською діяльністю та психологією, що вказує на десакралізацію» (с. 218) слушно поглиблювати і пов'язувати, скажімо, з виголошеною в «Нарисах з історії нашої культури» Є. Маланюка ідеєю про генетичну лінію «нашої релігійної свідомості, в якій “Христос іде за плугом”, а “Марія їсти приносить”» (Маланюк Є. Книга спостережень. Київ: Атіка, 1995. С. 94). Означений інтерпретаційний ракурс усутнить і проілюструє важливі для дисертації порівняльні аспекти, як-от: «Амбівалентний підхід до постаті Бога суттєво контрастує з чітким ідеологічним позиціонуванням Бога у ранній американській поезії, де не виникало сумнівів щодо його сторони у конфлікті: Бог був союзником справедливості, а зло уособлював сатана» (с. 130).

Усі розділи дисертації М. Пилинського внутрішньо структуровані, взаємозв'язані між собою, самостійні, завершені. Висновки структуровані,

містять узагальнену інформацію. Список використаних джерел містить 229 позицій. Оформлення дисертації відповідає вимогам.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Дисертація та публікації М. Пилинського виконані з дотриманням академічної доброчесності, не містять плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дисертація М. Пилинського – цілісне, самостійне, актуальне дослідження. Проте варто звернути увагу на деякі аспекти рецензованого дослідження.

1. Матеріал про концепт СВОБОДА в українській літературі ХХІ ст. мав би бути чіткіше скерованим у літературознавче русло, із залученням праць, наприклад, Н. Герасименко, М. Рябченко та ін., що на сьогодні активно формують оптику трактування війни в сучасному літературознавчому дискурсі. Підкреслю, що залучення праць цих та інших учених продиктоване не цілеспрямованим наповненням списку літератури, а нагальною потребою формувати у вітчизняній науковому дискурсі літературознавчу концепцію, систематизувати різні погляди, інтерпретувати й порівнювати літературні тексти про російсько-українську війну, узагальнювати погляди на героя новітньої літератури, адже незаперечним є факт зміни концепції героя української літератури від 2014 року. Тут слушною є промовиста теза М. Слабошпицького про обрану для дослідження в дисертації поезію Б. Гуменюка: «Борис Гуменюк переїхав танком усю українську поезію. Тепер буде українська поезія до Гуменюка і після Гуменюка» (Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика. Київ: ВЦ «Академія», 2016.) Виразніша літературознавча лінія (принаймні у матеріалі про українські поезію) підсилила б і теоретичне значення роботи, сприяла б апробації вже чинного на сьогодні термінологічного апарату тощо.

2. Предметно досліджуючи поезію Б. Гуменюка, доцільно було апелювати до текстів його збірки «Вірші з війни» (2014, 2018), що узгоджується з об'єктом, предметом, метою і завданнями дисертації, адже збірка «100 новел про війну» (2018), що про неї йдеться в дисертації і яка зазначена у списку літератури, дещо «випадає» з жанрового діапазону досліджуваних творів, позаяк містить прозу, а твори зі збірки «Блокпост», якими оперує автор дисертації, є лише частиною поетичного доробку Б. Гуменюка.

3. Варто було розширити опис *методології*, додаючи інші важливі для досягнення теми й реалізації завдань методи, якими автор дисертації ефективно користується в роботі (наприклад, доволі повно застосовує герменевтичний метод тощо), і *теоретико-методологічної бази*, виділяючи в окремі блоки інші ділянки знань, підкреслюючи міждисциплінарність дослідження, адже в роботі цей аспект успішно реалізується (залучення праць із філософії, політичної теорії тощо).

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Висловлені зауваги не применшують теоретичне і практичне значення дисертації, не ставлять під сумнів жодне з ключових положень роботи, але можуть означити вектори подальших досліджень. Дисертація засвідчила сформованість знань і умінь здобувача наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Михайла Ярославовича Пилинського «Концепт СВОБОДА у художній літературі США і України» відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Л. М. Горболіс

Підпис <u>Горболіс Лариси</u>
засвідчую
<u>секретар секретар</u>
<u>Людмила Скуйба</u>
"13" червня 2025 р.